

АЛЕГОРИЧЕН И ПАМФЛЕТЕН ИЗКАЗ
В БАСНИТЕ И ПУБЛИЦИСТИКАТА
НА ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ

ANDRIANA SPASSOVA

*Institute for Literature
of the Bulgarian Academy of Sciences*

ALLEGORICAL AND PAMPHLET RHETORIC IN PETKO R. SLAVEYKOV'S VERSE FABLES AND JOURNALISTIC WORKS. The article examines the role of verse fables by Petko R. Slaveykov (1827–1895) in the emergence and development of original literary fables during the Bulgarian National Revival period. It also explores Slaveykov's journalistic practices and their alignment with contemporary linguistic and ideological trends, reflecting the influence of European thought at the time. Slaveykov's fables not only conveyed moral principles and Enlightenment ideals but also helped establish an aesthetic foundation for national revivalist education. A significant portion of the article is dedicated to analyzing the allegorical imagery in the humorous-satirical aspects of Slaveykov's early journalistic work, especially in the newspaper *Gayda* (1863). The analysis includes columns like *Greek-Bulgarian Affairs*, *Greek Affairs*, and *Political View*, highlighting the use of allegorical and pamphleteering rhetoric by Slaveykov as editor-in-chief. Slaveykov skillfully employs figurative language as a strategic tool to engage readers and amplify his messages. His critical and satirical stance targets not only other contemporary periodicals and their editors but, more prominently, the Patriarchate of Constantinople, Greek publications, and supporters of Greek national ideology. In conclusion, the article raises questions about how allegorical language evolved into a form of journalistic jargon, taking on the additional function of serving as a political corrective.

Keywords: Bulgarian-Greek relations, fables, Petko R. Slaveykov, newspaper *Gayda*, satire, allegorical-pamphlet rhetoric

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.108-124>

Една от отличителните черти на българската интелигенция през XIX век е честата употреба на иносказателния и морализаторски език на баснята и сатирата.¹ Просветителският усет на възрожденските книжовници Софроний Врачански, Петър Берон, Неофит Бозвели, Неофит Рилски, Райно Попович, Петко Р. Славейков и др. ги насочва към кратките жанрове. Алегорията, съдържаща се в такива текстове, несъмнено е улеснявала достигането на авторовите послания до възрожденската публика.

Настоящото изследване предлага кратък преглед на ролята на възрожденската басня през българския XIX век. Освен това се обръща внимание както на преводната рецепция на Езоповите басни от Петко Р. Славейков с оглед на характерните механизми на адаптация и побългаряване спрямо приемната културна среда, така и на оригиналните художествени творби. Същевременно конкретен интерес представлява и публицистиката на българския писател и общественик. Съществено място в нея заема алегоричната образна система в хумористично-сатиричната линия на първата му публицистична трибуна – вестник *Гайда* (1863–1867) с рубриките *Гръцко-български работи*, *Гръцки работи*, *Политическа сгледа* и др.

През XIX век съзрява необходимостта за демократизиране на знанието и за изместване на архаичния от говоримия език. Характерните модернизационни механизми са умело възприемани не само от българските интелектуалци, но и от редица други представители на балканските народи. В духа на приносните балканистични наблюдения на Саня Велкова-Кожухарова можем да направим аналогия с широкообхватните творчески и обществени занимания на Петко Р. Славейков. С оглед на настоящия фокус с особено значение е темата за модернизацията през Възраждането и усилието за *приближаване към европейските образци* на фона на *особената устойчивост на традицията и историческото наследство* (Velkova-Kozhuharova 2014: 11 и сл.). И макар отправна точка на изследователката да е по-късен исторически период, обхващащ ключовия преход за гърците между края на XIX и началото на XX век, то нейните интерпретации влизат в косвен диалог с културно-политическата ситуация на българския XIX век. Именно Петко Р. Славейков като един от представителите на интелектуалния и политическия елит подобно на гръцките идеолози полага разнопосочни усилия за създаването на книжнина на достъпен говорим език. Тази книжнина обаче не е самоцелно насочена към осъвременяване на езика, доколкото е натоварена с национално-идеологически задачи.

¹ Идеите на статията са представени в научен доклад на Кръгла маса на тема *История и култура на Балканите: Чужди влияния, контекстуална адаптация, хибридни явления* в памет на д-р Саня Велкова-Кожухарова (София, 2–3 ноември 2023).

Допълнителен ракурс към установените от С. Велкова-Кожухарова общи моменти за езиковите полемики и налагането на общоговоримия гръцки език (димотики) от *Поколенията на 80-те* (К. Паламас, А. Ефталиотис, Ал. Палис, Д. Танголупос, К. Кристалис) е обръщането на внимание към филологическите и литературни занимания на гръцките просветители Адамандиос Кораис (1748–1833), Димитриос Дарварис (1757–1823) и Атанасиос Христопулос (1772–1847), както и отнасянето на творбите им към националните реалии.

В статията обект на осмисляне е, от една страна, мястото на създадените от Петко Р. Славейков басни на новобългарски език като едни от първите прояви на оригиналната литературна басня през Възраждането, както и, от друга страна, въпросът как журналистическата му дейност се вписва в духа на новите езикови и идеологически практики на епохата. Още в началото е важно да се уточни, че настоящият изследователски фокус е върху конкретен отрязък от огромното книжовно наследство на П. Р. Славейков. При разгръщането на темата неизбежно извън обхвата ѝ ще останат незасегнати важни изворови материали и имена, които са предизвикателство за бъдещи научни занимания с цел частичното постигане на подобен обзорен и теоретичен преглед.

Фикцията предполага отдалечаване от реалиите на културнополитическата ситуация и тъкмо тази ѝ неотменна същност позволява своеобразен, но и по-безопасен изказ. Устойчивата структура на баснята, наложена от нейната морализаторска природа, се оказва продуктивен и предпочитан жанр и за възрожденските книжовници. Неслучайно този тип словесност се налага в най-разпространените и ключови книжовни канали на възрожденското познание – учебниците, периодичния печат и популярните развлекателни издания. Чрез класическия образец на баснята българските автори намират удобна и адекватна формула за изразяване на апел, разобличаване, иносказание. В съгласие с мнението на Х. Р. Яус, който интерпретира средновековната басня през призмата на епохата на масмедиите и субкултурата и я определя като *модел за мислене в политическата реторика* (Jauss 1998: 152), българската възрожденска басня дава възможност на един съвременен анализ да посочи нови, ефективни приложения на този древен жанр.

Трябва да се имат предвид две прецизирания относно днешното разбиране и теоретичното тълкуване на баснята през българския XIX век. Първо, условните параметри на т.нар. авторска басня поради вариативността и множеството преработки на един сюжет, който невинаги може да се разграничи от фолклорния си вариант. Второ, да

не се забравя, че голяма част от творчеството на Езоповите басни преминава чрез руските и европейските (предимно френски) преводи и адаптации. От една страна, формата, езикът, поетиката и образната система на баснята – максимално опростени, разбираеми и демократизирани – позволяват разширяването и доразвиването на всеки един от елементите и прерастването им в по-усложнена повествователна или поетична структура. От друга страна, алегоричните образи, моралният коментар, директната поука имат ясно и недвусмислено послание към читателя.

Неслучайно, когато се говори за преводна рецепция на старогръцката литература през българския XIX век, класическите текстове като Езоповите басни са съобразени с контекста на приемната култура. Процесът на адаптиране понякога прави компромис спрямо езика и стила на оригинала и дори предопределя избора за превод на даден класически образец – главно да е съобразен с просветителските и идеологически цели. Възрожденските преводи на Езоп ярко онагледяват противоположните рецептивни стратегии. От едната страна стои рецептивният подход към басните, познат ни при Неофит Рилски. Високоерудираният преводач на Езоп представя басните на българската публика с оглед на точното и най-близко до изходната култура предаване на първоизточника. От другата страна се намират адаптираните и преработени преводи на П. Р. Славейков, които са функционални за своето време и в които се проявява талантът на възрожденския баснописец.

В тази връзка интерес представлява критическият анализ върху Криловата преработка на *Орел, рак и щука* с оглед мястото на специфичния *авторски разказ: Славейковият талант обаче ги [Орел, рак и щука и Куко и пипе] превръща в органични български възрожденски текстове* (Mihaylov 2002). В художествените Славейкови басни се наблюдава влияние и заимстване на идеи от Езоп, Крилов и Лафонтен, преплитане на оригинално творчество с елементи на адаптация. Този процес е съвсем закономерен при сформирването на новата българска литература през XIX век. Ключов и добре познат пример е побългаряването на името Херакъл в епическия народен герой Крали Марко от баснята *Бълх* (Slaveykov 1852: 19). Подобни изменения от страна на Славейков дават повод на Боян Пенев да изведе темата за преводната и подражателна литература (Penев 1906: 253), а по-късно Афродита Алексиева говори за *проява на съавторство* и за засилване тенденцията за побългаряване в *преводите на белетристични творби* (Aleksieva 1987: 129) през 50-те години на XIX век.

По-късното развитие на оригиналната възрожденска басня при П. Р. Славейков и Л. Каравелов и функцията ѝ в публицистиката я видоизменя до своеобразния жанр басня сатира, доближавайки го *структурно и стилистично до фейлетона* (Nikolova 1979: 220). Безспорно жанровите възможности на кратките повествователни форми с поучителен характер са активно развивани от П. Р. Славейков. Той започва да ги използва в преведените от гръцки Езопови басни в своята книга *Басненик*, предназначена да възпитава. По-късно Славейковите сатирични басни откриват както *пътя на новите литературни жанрове – най-напред на фейлетона*, така и *пътя на българския сатиричен периодичен печат* именно чрез вестник *Гайда* (Ваева 1972: 82). Изданието е разгледано като *първа трибуна на хумора и сатирата в българската публицистика* (Vorshukov 1963: 214–230). Здравка Константинова извежда журналистическите новаторства на Славейков именно през специализираните му издания (*Смесна китка, Гайда, Пчелица, Ружица, Остен* и др.), чието сегментиране е един от белезите на присъстващата модерност през Възраждането: *Освен това чрез иносказанието се опитва да опъва твърде тесния „политически мех“ на Гайда, ограничаван от условията за пресата в Османската империя* (Konstantinova 2014: 102).

Функцията, която изпълнява баснята – да поучава и да възпитава, се припокрива и препотвърждава с функцията на учебното помагало. Систематизирайки в таблица *малките поучителни жанрове като литературна комуникативна система*, Х. Р. Яус посочва същността на баснята в античната литературна традиция при усвояването на Античността от средновековната християнска традиция: *Езоповите басни [...] се употребяват подобно буквар при обучението по латински* (Jauss 1998: 156).

В съпоставка с първоначалните преводи на Неофит Рилски и Райно Попович различни се оказват по-късните печатни издания на *Животът на Езоп* при обществените дейци Димитър Кръстев Попов, Петко Славейков, Никола Грънчаров. В периода между 50-те и 70-те години на XIX век възрожденските преводачи са привлечени от нови имена на световната литературна и историографска традиция: Жул Ламе Фльори, Жан дьо Лафонтен, Иван Крилов, Иван Хемницер и други.

Дотук изведохме накратко някои от особеностите на баснята и функцията на алегоричните образи в българската словесност през XIX век. Настоящото изложение ще се спре конкретно върху другите два споменати идейни центъра, които остават взаимосвързани

– морализаторския дух на епохата и параболичния и полемизиращ изказ в публицистичните и художествените текстове на П. Р. Славейков. В обсега на наблюденията са привлечени сатиричната книга *Басненик* (издадена в Букурещ през 1852) и периодичните издания *Гайда* (излизал в Цариград в три годишнини за периода 1863–1867) и *Звънчатий глумчо* (отново излизал в Цариград през 1873). Посочените материали обхващат един важен исторически период преди Кримската война до годините преди Руско-турската освободителна война, като за книжовната и публицистичната дейност на българите това са също два ключови подетапа – високият издателски и читателски интерес към учебната и дидактична литература (50-те години на XIX век) и разцветът на журналистиката с обществено-политически ориентация след това.

В рубриката *Вестникарски разправи* на в. *Гайда* отчетливо се откроява алегорично-памфлетната реторика на главния редактор. Самото подзаглавие *Сатирически вестник за свестяване на българите* на първите две годишнини на изданието рамкира водещата иносказателна линия на *непремълчаната критика*, към която се придържа. Петко-Славейковото перо остро полемизира с авторите на в-к *Турция* и неговата цензурираща възрожденските периодични издания политика. В тази връзка особено внимание заслужава следният пасаж:

Ние обичаме Турция и тя сама знай и види, че я обичаме. Ние се не свеним да кажем, че както не сме като дописниците на Турция настрашени, щото на секи калпак да ни се струва, че Московец виждаме; тъй не сме и като Съветникарят кокошничеве [...]

На *дописниците на Турция* ний няма да отговаряме, защото знаем, че нито може да се вземе, нито може да даде нещо на същество, което не е способно ни да дава, ни да приема: тъй например от риба, нито можеш да вземеш косми, нито можеш да ѝ дадеш, и от дописниците на Турция нито можеш съвет да вземеш, нито можеш да им дадеш; а безсъвестни хора да се мъчиш на ум да ги учиш е каквото да миеш магаре със сапун, ако искаш да загубиш и сапунът, и трудът. Да избави Бог от такъв труд. (Slaveykov 1864: 83)

Цитираният фрагмент насочва вниманието, от една страна, към последователно застъпената язвителна и сатирична линия на в. *Гайда* и зорко дебнешото око на нейния редактор. От друга страна, прозират преплитанията на съвременната публицистична тема с алегоричните образи на добре познатите от басните животни като рибата и магарето. Фигуративната стилистика е така умело използвана от Петко Р. Славейков, че той си служи с нея като тип писателска стратегия за по-явно достигане до своите читатели и по-силно въздействие. Негативното и саркастично отношение на публициста,

разбира се, не е само към някои периодични издания и техните редактори. То се проявява главно към Цариградската патриаршия, към гръцката периодика и идеолозите на гръцката национална идея.

Предложената от М. Калинова теза за *моралната политика на Славейков* въз основа на аналитичния ѝ прочит върху публицистиката му улеснява нейното осмисляне: *Под прикритието на хумористичния и несериозен тон вестникът [Гайда – б.м., А. С.] изговаря сложни политически въпроси, така че ролята на гайдар, която заема редакторът, служи като своеобразна маска, а алегорично-ироничната реторика прави трудно-пропускливо посланието за разчитане от страна на цензурата* (Kalinova 2012: 95). Вътрешните български противоречия на социално-йерархично равнище са неизменна цел на памфлетно-алегоричните текстове. На критика са подложени главно чорбаджиите, властимащите, фигурите с обществена и културна позиция. Всъщност Славейков използва алегии и богата фигуративна система като фолклорни стилизации, като по този начин приканва възрожденската публика към повторно разчитане на традиционни образи.

Интересно е как алегоричното претворяване се трансформира в журналистическия жаргон и придобива допълнителна функция да бъде политически коректив. В задълбочената интерпретация на Ю. Рот върху възрожденската представа за Хитър Петър и преплитането на устната и писмената култура, отново П. Р. Славейков се изтъква като новатор през 50-те години на XIX век (Roth 2007: 223). Неслучайно първото книжовно присъствие на българския комичен герой в контраст с образа на Настрадаин Ходжа е в Славейковия сборник *Български притчи или пословици и характерни думи* (т. I: 1889, т. II: 1897). Фолклорната линия и хумористичните визии в двата образа продължават да бъдат застъпени в публицистичната и художествената реторика в следващите десетилетия. В тази връзка е показателно обнародването именно във в. *Гайда* (г. 2, по 10 / 28.09.1864) на приказката *Сребролюбивият и завистливият: НАСТРАДИН ХОДЖА, един ден натоварил магарето си със зарзават и отхождаше на пазар да го продава. Като дойде до пазарът, магарето фана да реве. А Ходжата се обърна и му казва: Млъкни, то не е твоя работа да викаш какво имаме за продан* (Slaveykov 1864: 76).

Историческият анализ на Вера Бонева в детайли разкрива както мястото на в. *Гайда* в контекста на възрожденската периодика, така и несъмнената му обвързаност с развоя на българското църковнонационално движение. Изследователката привежда различни примери от страниците на вестника, в които доминират *зооморфната символика* и *любимата на народната песенност метафора на цветята и китките*, с цел

да уплътни представата за прокараната от Славейков *антипатриаршеска и антиелинистична насока* (Boneva 2010: 39, 41, 44). В хитроумно озаглавената статия *Случайно сравнение* във в. *Гайда* (I, по 2 / 30.06.1863) българският публицист употребява идеологически образа на магарето. То става алегория на непресъхващата сила на панелинизма и безграничното му разпространение, на мащабността и необятността на *Всегречеството* (*πανελληνιον*), за *тайната и безмерната любов към Велика Гърция* (Slaveykov 1863: 11). Разбира се, никак не е случаен направеният и разгърнат гръцко-български паралел.

В Славейковата статия се извежда на преден план силният гръцки патриотизъм и механизмите на гръцката национална доктрина. Така авторът иносказателно и дидактично провокира самосъзнанието на сънародниците към своята колективна идентификация. Силното критично перо на възрожденеца съчетава в себе си елементи на политическата сатира, фолклорната стилизация, моралното поучение. Интелектуалецът пише *Случайно сравнение* с добре премислена реторическа стратегия, като целевата публика е българската. Именно затова водещите хапливо-сатирични стрели са насочени към докачаното национално честолюбие, към чувството на неудобство от гръцкия идеологически проект и директната провокация за по-висока степен на самосъзнаване на българската идентичност:

Ами нашият клир? Какво прави той против най-вандалските заповеди на Фанариотското правителство? – Слага уши, потаява се. *Като блъха в гащи* или плъзне в тинята на нищожеството, дето го е гръцкото духовенство затъпкало! [...] Освен двама [от българските владици], всичките други седят като халосани пуйки и гледат равнодушно как Гръцкото духовенство тъпче народността им. [...]

Велика Гърция наричат гърците земята си, в която да се претърколи едно магаре, краката му ще надскочат навън от нейните предели. [...] Велик е този народ, който умея така да брани интересите на народността си. Ами ний какъв можем да наречем нашия народ с таквиз мърси-свят, умри-Миховци Еднородци, глави на чет, като тикви на плет?! – Сирота България, ти не раждаш освен чеда, които трупат срам на твоето чело... (Slaveykov 1863: 11, 12)

Всъщност съперничеството между двете нации – българската и гръцката – се опира на взаимно уподобим и близък идеологически инструментариум. Тази парадигма включва в себе си добре познатите национални маркери като минало, памет, език, народ, история. Гръцко-българските разногласия ескалират в задвижената пропаганда за утвърждаване на националната идентичност. Политическият елемент не само в споменатата статия, но и в ред други Славейкови публицистични текстове е моделиран през динамиката на идеологиите в културно, историческо и социално отношение. Антигръцката насоченост

и поставянето под въпрос на континуитета с древногръцката история и митология са припознат способ на възрожденските идеолози като Петко Р. Славейков, Найден Геров, Константин Моравенов, Захарий Княжески за разрешаването на българския църковен въпрос. Проблемът за гръцката идеологема *Μεγάλη Ιδέα*, както и съпоставителният прочит с наложената от българските възрожденци идея са обект на задълбочените и дългогодишни занимания на Надя Данова:

Славейков си позволява с родолюбива цел да прекроява изворите и да добавя от себе си случки и истории, каквито изобилстват например в неговите *Исторически примери върху нравствеността. Преведени и издадени ... за употреба на училищата* (1867). Тук се появяват измислени от Славейков исторически личности, гръцки автори и събития, чрез които с примери за отрицателните черти на гърците се цели да се формират положителни качества у българските деца, които трябва да бъдат отблъснати от *гръцките нрави*, от *гръцкия начин на живот* и пр. (Danova 2003: 116)

Важно е да се отбележи и критическата рефлексия на Г. Боршуков върху значението на в. *Гайда*, който откроява няколко централни тематични фокуса – за *политическото ручило* и *концертите* на вестника, за социалната насоченост и ожесточените му полемики, за липсата на прототип и оригиналното периодично явление. Критикът засяга въпроса за хумористичната реторика на Славейков и най-често използваните похвати, голяма част от които се опират на фолклорната образност, устойчивите разговорни изрази и фразеологичното богатство: *Това е истински гайдарски хумор, духовитост на селските зевзеци, непосредствен и разбираем хумор, национален по форма, но и съответно политизиран от Славейков. И там е неговата сила. Езикът му е народен, както и фразеологията му се характеризира с обрати на народната реч* (Borshukov 2003: 175). Литературният историк дава примери, в които ярко изпъква именно това парадигматично преплитане на алегоричната и памфлетната стилистика в Петко-Славейковата реторика, умелото жонглиране едновременно с езика на баснята и на политическата злободневност: *Кокошката яйце снесе, пък някои петли ги трътката заболява.; Правят комисии да сеят, че да не месят.; На нашето българско бунище оставили сме гръцки петли да кукурижат.; Нашият Котел се вкотли откъм образованието* (Slaveykov 1871: 9–11, Borshukov 2003: 175).

Параболичният език и включването на редица поговорки и ярки изрази от народното творчество е още един познат похват в алегорично-сатиричния изказ на Славейков, което се среща в басните сатири. В книгата си *Басненик* възрожденецът подбира немалко Езопови басни, в които присъства образът на магарето. Тя включва

около 15 заглавия, съдържащи концепта *магаре*, някои от които са напълно идентични с Езоповите, макар да насочват към произведения с различен сюжет. Такива заглавия са: *Магаре и лисица*, *Диво магаре*, *Магаре и врана*, *Вълк и магаре*, *Магаре и жаби*, *Магарета*, *Магаре*, *Магаре и славей*, *Магаре*, *Лъв*, *магаре и лисица*, *Магаре и градинар*, *Магаре и кон*, *Магаре и лъв*, *Магаре* (Slaveykov 1852: 25–27, 30–31, 39, 58, 61, 68, 79, 82, 88, 93, 103). В тези кратки творби алегоричното тълкуване най-често отключва морализаторски послания, систематизиращи палитрата от пороци като алчност, високомерие, лицемерие, завист, бездействие, глупост, коварство и др. Показателни са изведените в края дидактични поучения и наставления: *Мнозина се гордеят за големи и славни работи, без да могат да завършат и общите човечески работи.*; *Който не отбира от хубаво, той хвали всякога своето си.*; *Коварните (шииретите) сами си спечелват пагубата* (Slaveykov 1852: 39, 62, 68).

В художествената басня *Воденичар* отново чрез образа на магарето Славейков пресъздава безкритичността и липсата на собствено мнение като главен човешки недостатък:

Никой не ще каже, че е нов способ
 Но ще каже: виж магарешки подоб!
 Трябва да... Но воденичарът го предвари:
Ний сме трима, но сам си съм аз магаре,
чтото слушам кой каквото ми бърбори
А не правя, както мой ум ми говори.

(Slaveykov 1852: 113)

Следва да се изтъкне, че разглежданата басня се приема за една от петте оригинално написани от П. Р. Славейков творби. За разлика от останалите 140 преводни и адаптирани басни в проза, именно тези няколко текста са написани в стихотворна форма. Заложените в тях нравствени принципи и просвещенски насоки спомагат за култивирането на естетически усет у възрожденския човек.

Наред с образа на магарето, през Българското възраждане особена популярност притежава алегоричният образ на алчния вълк. Славейкови басни като *Вълк и гъска*, *Вълк и овца*, *Агне и вълк*, *Вълк и бабичка*, *Старият грешник* са с изцяло негативна и памфлетна натовареност, като образът символ характеризира заможните и влиятелни български първенци. Една от най-ранните изследователки върху възникването и развитието на българската басня С. Баева подчертава оригиналното художествено превъплъщение на

тази алегория: *Алчният вълк не е нищо друго освен един български чорбаджия от времето на Възраждането. Вълкът знае само „да свлича от гърба на народа по две кожи“. И този образ не е само български, но той е едно смело дръзновение, едно откритие. За пръв път в нашата литература е нарисован образът на силния на деня, на потисника* (Baeva 1972: 82).

П. Р. Славейков често прибегва до кратките жанрови форми (стихотворения, диалози, фейлетони) за изтъкване на морални послания. Така например в училищния стихотворен диалог *Парите и науката* или *препирня между двама съученици Петър и Михаил* авторът директно е адаптирал Езоповата басня *Петел и Елмаз*. Това е другата оригинална поетична басня, поместена в известната му книга *Басненик* (Slaveykov 1852: 110).

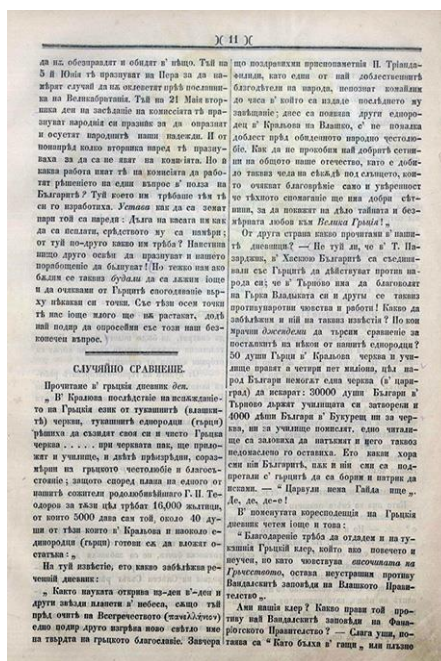
Заслужава изтъкване фактът, че животинските алегии и изобщо животинската символика са широко застъпени в журналистическата реторика на П. Р. Славейков. Елена Гетова обръща специално внимание на *жанровите трансформации и експерименти* на възрожденския публицист в хумористичното издание *Шутош*, като разпознава *модерната фигура на журналиста* в привеждането на учебникарски фрагменти по естествена история: *Саморефлексивният жест на вестникаря се оказва принципно вписан в новото журналистическо говорене* (Getova 2022: 122). През 1874 г. вестникът поддържа рубрика, озаглавена *Естествена история* с отделни уроци, като на преден план изпъква многообразието от публицистични претворявания на познатите от баснята и анекдота животински алегорични образи: *Вестникарят има търпението на осела, лекоумието на коня, двопасминството на катъра, услужливостта на песа, пристрастието на котката за високите науки и най-последно пакостничеството на плъха, но всички тежки качества са покрити с лъвска кожа в образ человеческий* (цит. по Getova 2022: 122).

Любопитен случай представлява текстът *Маймуната*, публикуван в детското списание *Пчелица*. Независимо че притежава енциклопедичен и позитивистичен характер (*Маймуните живеят в горещите страни на Азия, Африка и Америка [...] те не са от рода на плътоядните зверове...*), все пак и в него не е пропуснат параболичният дискурс: *Много анекдоти разказват за маймунските шеги* (Slaveykov 1871: 9, 10). Така сред изложената конкретна фактология се вплитат отделни оценъчни черти за маймуните. За възрожденския читател точното познание за бозайника е допълнено с извеждане на типични човешки черти в алегоричен вид, близък до масовите народни представи: *Ако и да имат външно сходство с човека, те са грозни: носът им е плосък, лицето им сбръчкано –*

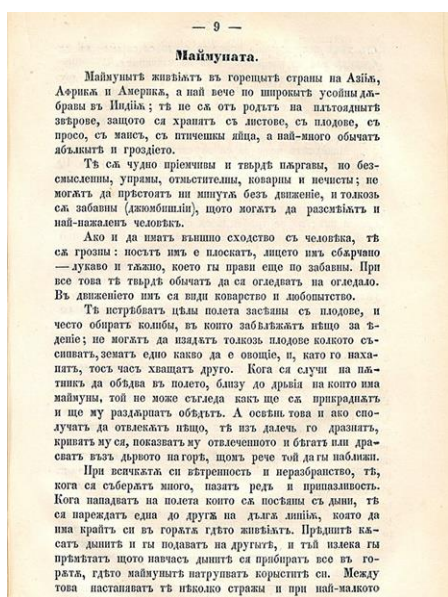
лукаво и тъжно, което ги прави още по-забавни. При все това те твърде обичат да се оглеждат на огледало. В движението им се види коварство и любопитство (Slaveykov 1871: 9).

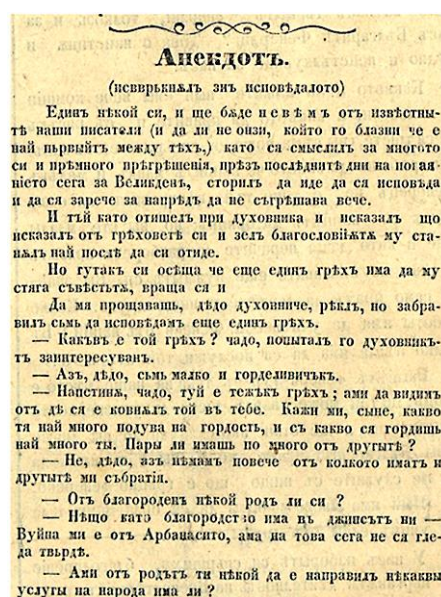
1. Корица на Басеник. Езопови басни (1852) от П. Р. Славейков. Източник: НБКМ.

2. П. Р. Славейков. „Случайно сравнение.“ *Гайда*, бр. 2 (1863): 11. Източник: НБКМ.

3. П. Р. Славейков. „Маймуната.“ *Пчелица или ред книжки за децата*, бр. 1 (1871): 9. Източник: НБКМ.

4. П. Р. Славейков. „Анекдот (Изхвъркнал из изповедалото).“ *Звънчатий глумчо*, бр. 2 (1873): 4. Източник: НБКМ.

Друг път общественикът П. Р. Славейков поставя заглавието *Анекдот (Изхвъркнал из изповедалото)* на кратък художествен текст, в който остро се иронизира фигурата на писателя самозванец и будала. Под формата на диалог се разкрива как *малко горделивическият* писател желае да се изповяда преди Великден и да получи благословия от *умния* дядо духовник (Slaveykov 1873: 4). Големият порок – чувството за превъзходство пред другите – е осмян в духа на универсалните етични ценности. Фигурата на писателя, чиято мисъл *го блазни, че е най-първият* между известните български писатели, е в контраст с неговите духовни и умствени качества. Образът на мъдреца е натоварен с еднозначна функция – да провокира, да критикува и да иронизира: *Наистина, чадо, туй е тежък грях, ама да видим отде се е ковнал той у тебе* (Slaveykov 1873: 4; Slaveykov 1973: 283).

Оказва се, че малко горделивият писател няма нито пари, нито е от аристократичен род, нито той или фамилията му имат заслуга към народа, нито с учението си може да се похвали или гордее. Гордостта приема други очертания, тя е синонимно удвоена и води към различни конотации (глупост, нелепост, необразованост). На глупавия и наивен самозванец се противопоставя разумният и усъмняващ се духовник (църковното лице е разкрито в положителна светлина). В края на краткия прозаичен текст читателят разбира, че заглавието напълно отговаря на жанровата характеристика на анекдота – забавната история завършва с остроумно и неочаквано поучение: – *Кога е така, чадо мое – отговорил умният духовник, – това, що казваш ти, че те мъчи, не ми се види да е гордост, то прилича повече на гламавщина. (Не знаем този лютият урок дали ще може да поправи непоправимия този глупец-гордец имерек)* (Slaveykov 1873: 4; Slaveykov 1973: 283–284).

По особено автентичен начин изпъква хумористично-памфлетната критика на П. Р. Славейков на страниците на *Звънчатий глумчо*. Там открито заявената му обществено-културна позиция е художествено обогатена с ярки образи, наситени с лаконизъм и типични похвати на параболичния изказ. Критичният отговор към изповядващия в самохвалство грешник и духовната *рецепта* за неговото изцеление е един от множеството закачливи дидактизми на Славейков. Публицистът успява с кратки и рязко прицелени изрази, с безпощадна мисъл да синтезира широко дискутираните ключови просвещенски стратегии на възрожденската книжнина.

С подобна остроота и категоричност се проявява ироничното перо на П. Р. Славейков в личната му кореспонденция, пазеща се в неговия публикуван архив. За разлика от абстрактната фигура на сатирично осмения писател самозванец в обсъдения

Анекдот от 1873 г., в едно свое писмо до Тодор Ст. Бурмов от 30.07.1859 г.² българският публицист е пределно конкретен и целенасочен. Между двамата автори има публичен конфликт, отразен в сп. *Български книжици* и в-к *България*. Център на полемичните им разногласия е въпросът за степента на вреда и кой е по-нетърпимия религиозен враг, около който българите трябва да съсредоточат усилията за отстояване на своята идентичност – фанариотите или католиците? Славейков завършва писмото с типичното си чувство за самоирония и особено подчертан афинитет към осмиване на общочовешки слабости като глупостта, писателската суета, дребномислието и научните кавги:

Какво да сториш! Като буйството на учени и не учени е да бъдат остроумни, и буйството на учените, които искат да бъдат остроумни е да пишат писма и статии. Не зная обаче дали ще има на света друго нещо по-зле измислено! Природата, види са, благоразумно е предвидила да бъдат глупостите човечески привременни, затуй е и толко сократила живота на човеците. Глупостта обаче торжествува и тука като става безсмъртна о туй, дето дотягваме и умръзваме на живите наши современници, исками да измъчвами и идущите родове; исками нашите глупости да торжествуват над забвението... (LA 1959: 208)

В заключение можем да обобщим, че интерпретацията на някои от сатиричните басни на П. Р. Славейков внася допълнителен ракурс към направените в научното поле изводи за началното и ключово място на оригиналната литературна басня през българския XIX век. Въз основа на анализирания памфлетен и алегоричен изказ на възрожденския автор се откриха следните особености: умелото използване на фигуративния език както в дидактичните пособия, така и в периодичния печат; съчетаването на етично-морализаторски послания с политическата реторика и фолклорната стилизация, обвързването на известни от народното творчество поуки с журналистическата злободневност. Остават още немалко творби на възрожденеца, които позволяват да се повдигнат важни за настоящите ни занимания въпроси, като например – как авторът идеологически използва хумора и сатирата, доколко сатиричната реторика му спомага да разобличи и полемизира основните си идейни и политически противници, до каква степен остават непремълчани трудноизговоримите в публичното пространство теми за църковното и национално-освободително движение през българския XIX век.

² В тази насока приноси и изключително полезни за изследователите и техните интерпретации са историческите и архивистични занимания на В. Бонева върху необозримото ръкописно наследство на П. Р. Славейков (Boneva 2020).

REFERENCES

- Aleksieva 1987:** Aleksieva, Afrodita. *Prevodnata proza ot gratski prez Vazrazhdaneto*. Sofia: BAN, 1987. [In Bulgarian: Алексиева, Афродита. *Преводната проза от гръцки през Възраждането*. София: БАН, 1987.]
- Baeva 1972:** Baeva, Sonya. "The Bulgarian Fable – Beginnings and Development." *Ezik i literatura*, no 2 (1972): 74–82. [In Bulgarian: Баева, Соня. „Българската басня – начало и развой.“ *Език и литература*, no 2 (1972): 74–82.]
- Boneva 2010:** Boneva, Vera. "The Solution of the Question Is in Our Hands: The Bulgarian Church-National Movement on the Pages of Petko Slaveykov's *Gayda*." *Istoria*, no 2 (2010): 33–55. [In Bulgarian: Бонева, Вера. „Решението на въпроса е в ръцете ни: българското църковно-национално движение на страниците на Славейковата *Гайда*“. *История*, no 2 (2010): 33–55.]
- Boneva 2020:** Boneva, Vera. *Arhivat na Petko R. Slaveykov: rakopisno nasledstvo*. Sofia: Faber, 2020. [In Bulgarian: Бонева, Вера. *Архивът на Петко Р. Славейков: ръкописно наследство*. София: Фабер, 2020.]
- Borshukov 1963:** Borshukov, Georgi. "Gayda – the First Tribune of Humor and Satire in Bulgarian Journalism." *Septemvri*, no 6 (1963): 214–230. [In Bulgarian: Боршуков, Георги. „*Гайда* – първа трибуна на хумора и сатирата в българската публицистика.“ *Септември*, no 6 (1963): 214–230.]
- Borshukov 2003:** Borshukov, Georgi. *History of Bulgarian Journalism 1844–1877, 1878–1885*. Sofia University Press, 2003. [In Bulgarian: Боршуков, Георги. *История на българската журналистика 1844–1877, 1878–1885*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2003.]
- Danova 2003:** Danova, Nadya. "Images of Greeks and Western Europeans in Bulgarian Literature in the 18th–19th centuries." In Aretov, Nikolay, ed. *Balkan Identities in Bulgarian Culture*. Vol. 4: 92–132. Sofia: Kralitsa Mab, 2003. [In Bulgarian: Данова, Надя. „Образи на гърци и западноевропейци в българската книжнина през XVIII – XIX век.“ В: Аретов, Николай, съст. *Балкански идентичности в българската култура*. Т. 4: 92–132. София: Кралица Маб, 2003.]
- Getova 2022:** Getova, Elena. *Petko Slaveykov's Journalistic 19th century*. Plovdiv Paisiy Hilendarski University Press, 2022. [In Bulgarian: Гетова, Елена. *Петко-Славейковият журналистически XIX век*. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 2022.]
- Jauss 1998:** Jauss, Hans Robert. *Historical Experience and Literary Hermeneutics*. Transl. by M. Frateva & R. Stamenova. Sofia University Press, 1998. [In Bulgarian: Яус, Ханс Роберт. *Исторически опит и литературна херменевтика*. Прев. М. Фратева & Р. Стаменова. София: УИ Св. Климент Охридски, 1998.]
- Kalinova 2012:** Kalinova, Maria. *Childhood and Intellectual History in National Revival Authors*. Sofia: *Literaturen vestnik*, 2012. [In Bulgarian: Калинова, Мария. *Детство и интелектуална история у възрожденските автори*. София: Литературен вестник, 2012.]
- Konstantinova 2014:** Konstantinova, Zdravka. "Journalistic Innovations by Petko R. Slaveykov." In Eftimov, Yordan, ed. *Slaveykov's Society. Research and Materials*: 101–123. Sofia: Kralitsa Mab, 2014. [In Bulgarian: Константинова, Здравка. „Журналистически новаторства на Петко Р. Славейков.“ В: Ефтимов, Йордан, съст. *Славейковото общество. Изследвания и материали*: 101–123. София: Кралица Маб, 2014.]

- LA 1959:** *Literary Archive*. Vol. 1: *Petko Rachov Slaveykov*. Dinekov, Petar & Dimov, Georgi & Baeva, Sonya, eds. Sofia: BAN, 1959. [In Bulgarian: *Литературен архив*. Т. 1. *Петко Рачов Славейков*. Съст. Динеков, Петър & Димов, Георги & Баева, Соня. София: БАН, 1959.]
- Mihaylov 2002:** Mihaylov, Kamen. "Poeziyata na Petko Slaveykov." *LiterNet*, no 9 (34 / 2002). <https://litenet.bg/publish4/kmihailov/prslaveikov.htm> (accessed: 21.06.2024). [In Bulgarian: Михайлов, Камен. „Поезията на Петко Славейков.“ *LiterNet*, no 9 (34 / 2002).]
- Nikolova 1979:** Nikolova, Yulia. "The Fable in Bulgarian National Revival Literature." In Dinekov, Petar, ed. *On Literary Genres during the Bulgarian National Revival: 209–222*. Sofia: BAN, 1979. [In Bulgarian: Николова, Юлия. „Баснята в българската възрожденска литература.“ В: Динеков, Петър, съст. *За литературните жанрове през Българското възрождане: 209–222*. София: БАН, 1979.]
- Penev 1906:** Penev, Boyan. "P. R. Slaveykovata prevodna i podrazhatelna poeziya." *Periodicheskо spisanie na VKD*, no 67 (1906): 205–254. [In Bulgarian: Певев, Боян. „П. Р. Славейковата преводна и подражателна поезия.“ *Периодическо списание на БКД*, no 67 (1906): 205–254.]
- Roth 2007:** Roth, Juliana. "Hitar Petar by Ilia Blaskov: The Bulgarian Comic Hero between Orality and Writings." Transl. by Ana Dimova. In Benovska-Subkova, Milena, ed. *Studies in Intercultural Communication: 219–235*. Sofia: Prof. Marin Drinov BAS Press, 2007. [In Bulgarian: Рот, Юлиана. „Хитър Петър на Илия Блъсков: българският комичен герой между устност и писменост.“ Прев. Ана Димова. В: Беновска-Събкова, Милена, съст. *Студии по интеркултурна комуникация: 219–235*. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2007.]
- Slaveykov 1852:** Slaveykov, Petko Rachov. *A Fables Collection. Aesop's Fables*. Bucharest: Knigopечатnata u Svyataya Mitropoliya, 1852. [In Bulgarian: Славейков, Петко Рачов. *Басненик*. Езопови басни. Букурещ; Книгопечатната у Святая Митрополия, 1852.]
- Slaveykov 1863:** Slaveykov, Petko Rachov. "A Random Comparison." *Gayda*, no 2 (1863): 11–12. [In Bulgarian: Славейков, Петко Рачов. „Случайно сравнение.“ *Гайда*, no 2 (1863): 11–12.]
- Slaveykov 1864:** Slaveykov, Petko Rachov. "Newspaper Feuds." *Gayda*, no 10–13 (1864): 74–76, 82–84, 93–95. [In Bulgarian: Славейков, Петко Рачов. „Вестникарски разправи.“ *Гайда*, no 10–13 (1864): 74–76, 82–84, 93–95.]
- Slaveykov 1871:** Slaveykov, Petko Rachov. "The Monkey." *Pchelitsa ili red knizhki za detsata*, no 1 (1871): 9–11. [In Bulgarian: Славейков, Петко Рачов. „Маймуната.“ *Пчелица или ред книжки за децата*, no 1 (1871): 9–11.]
- Slaveykov 1873:** Slaveykov, Petko Rachov. "Anekdot (Izhvraknal iz izpovedaloto)." *Zvanchatii glumcho*, no 2 (1873): 4. [In Bulgarian: Славейков, Петко Рачов. „Анекдот (Изхвъркнал из изповедалото).“ *Звънчатий глумчо*, no 2 (1873): 4.]
- Slaveykov 1973:** Slaveykov, Petko Rachov. *Works*. Vol. 4: *Humour and Satire*. Ed. by S. Baeva. Sofia: BAN, 1973. [In Bulgarian: Славейков, Петко Рачов. *Съчинения*. Т. 4: *Хумор и сатира*. Съст. С. Баева. София: БАН, 1973.]
- Velkova-Kozhuharova 2014:** Velkova-Kozhuharova, Sanya. *Bulgarians and Greeks – Features of Their Mutual Ideas*. Sofia: BAS Institute of Balkan Studies, 2014. [Велкова-Кожухарова, Саня. *Българи и гърци: черти от взаимните им представи*. София: ИБЦТ БАН, 2014.]

ANDRIANA SPASSOVA (АНДРИАНА СПАСОВА), ASSIST. PROF. PHD
Institute for Literature of the Bulgarian Academy of Sciences

 <https://orcid.org/0000-0002-0159-5347>

“Allegorical and Pamphlet Rhetoric in Petko R. Slaveykov’s Verse Fables and Journalistic Works.” [Original title in Bulgarian: „Алегоричен и памфлетен изказ в басните и публицистиката на Петко Р. Славейков.“]

Cyrillo-Methodian Papers, no 13 (2024): 108–124.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.108-124>

